

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора
Дзьобаня Олександра Петровича на дисертацію Бугайчук Оксани
Василівни «Феномен цифровізації економіки: соціально-філософський
аналіз», подану до публічного захисту на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія

Актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок з науковими програмами, темами. Актуальність теми дисертації Бугайчук Оксани Василівни «Феномен цифровізації економіки: соціально-філософський аналіз» зумовлена глибокими трансформаціями, які відбуваються у сучасному світі під впливом цифрових технологій. У ХХІ столітті цифровізація стала ключовим драйвером економічного зростання, інновацій, підвищення ефективності виробництва, управління, обслуговування та зайнятості, що робить її критично важливою.

Зв'язок людини з феноменом цифровізації економіки є багатовимірним, який охоплює філософські, соціальні, економічні, етичні та культурні аспекти. Людина ініціює та управляє процесами цифрової трансформації, створює технології, впроваджує цифрові рішення, приймає стратегічні економічні рішення. Водночас цифровізація трансформує саму людину, у результаті чого змінюються моделі поведінки, працевлаштування, комунікації, економічної активності. Людина у цифровій економіці стає активним учасником нових економічних процесів, а саме: цифрової комерції, криптовалютного обміну, економіки даних.

Цифровізація економіки породжує низку філософських проблем, серед яких особливо виділяються наступні:

- проблема автономії та автоматизації, оскільки технології, які автоматизують виробництво й управління, зменшують роль людини в економічних процесах, що створює напруженість між людською автономією і залежністю від технологій;

- етичні проблеми штучного інтелекту – наприклад, прийняття економічних рішень за допомогою штучного інтелекту ставить питання про етичність таких рішень, вплив упередженості алгоритмів і відповідальність за наслідки;

- проблема цифрової нерівності, оскільки цифровізація може поглиблювати соціальні та економічні нерівності через нерівний доступ до нових технологій і ресурсів і посилювати глобальні розриви;

- проблема трансформації праці, оскільки заміна людської праці автоматизованими системами змінює традиційне поняття працевлаштування, що викликає занепокоєння щодо майбутньої ролі людини на ринку праці.

Цифровізація економіки є невідворотним процесом, який визначає майбутнє глобального розвитку. Дисертаційна робота дає можливість сконструювати траєкторію розвитку процесів цифрової трансформації економіки, що є надзвичайно важливим для формування сучасної свідомості та культури особистості, трансформації природи людини. Тим більше, і це підкреслює дисертантка, в останні десятиліття відбувся свого роду «цифровий зсув», у рамках якого феномен цифровізації економіки еволюціонує у взаємозв'язку з поняттями «цифрового буття» та «цифрової свідомості», що охоплює онтологічні, метафізичні та соціальні аспекти існування людини та суспільства (с. 20). З філософської точки зору цифровізація економіки є процесом глибокої трансформації взаємин між людиною, працею, технологіями та цінностями, де пріоритети зміщуються від матеріального виробництва до даних, алгоритмів і мережевої взаємодії.

Дисертація Бугайчук О.В. присвячена соціально-філософським аспектам цифровізації економіки, що безперечно, заповнює важливу прогалину у сучасних соціальній філософії та соціальних теоріях. Вона покликана сприяти вирішенню багатогранних проблем цифровізації, що стосуються низки проблем штучного інтелекту, суперінтелекту, технологічної і соціальної сингулярності, загрози зайнятості, етичних та філософських дилем – як зберегти людську суб'єктність, гідність та свободу в умовах цифрового контролю та алгоритмічного управління.

Дисертація виконана у межах держбюджетної науково-дослідної роботи Запорізького національного університету «Цифрова людина і суспільство у контексті глобальних викликів», затвердженої планом Міністерства освіти і науки України (Держаний реєстраційний номер 122U001432) 2022-2024 рр., де авторкою розроблено концепцію цифровізації економіки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, відповідають нормативно встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України щодо такого виду досліджень, мають достатній теоретичний, методологічний та емпіричний рівень обґрунтування. Це підтверджується використанням широкої інформаційної

бази за темою дисертації, яку становлять зарубіжні та вітчизняні наукові розвідки, матеріали вітчизняних та міжнародних конференцій, Інтернет-ресурси тощо.

Насамперед слід відзначити чітку структуру дисертаційного дослідження, послідовність та аргументованість викладених у дисертації концептуальних ідей та положень, що чітко корелюються із метою дослідження. Зокрема, справляє позитивне враження ретельний добір та використання наукових методів дослідження. Здобувачці вдалося знайти таку форму методичного забезпечення виконання дослідних завдань, яка зумовила отримання переконливих наукових результатів.

Отже, робота відзначається обґрунтованістю теоретичної й методологічної основи дослідження, що дозволило забезпечити внутрішню узгодженість, належний рівень аргументованості положень і авторських висновків. Поставлені дисертанткою дослідницькі завдання забезпечили реалізацію мети дослідження.

Дослідження має концептуальний характер і логічну структуру, яка є добре продуманою. Це дає можливість вирішити всі поставлені нею завдання відповідно до мети дослідження, вихвачених обметом і предметом дослідження.

Методологічною основою дисертаційного дослідження Бугайчук О.В. є сукупність загальнонаукових і філософських методів пізнання, що включають системний, структурний, цивілізаційний, синергетичний, міждисциплінарний, що дозволили отримати підтверджені результати та нові висновки. Для розв'язання поставлених завдань було розроблено дослідницький дизайн, заснований на системному, інформаціологічному, аксіологічному та трансдисциплінарному підходах. Ця методологічна платформа сформувалась як інтегративна методологія, що поєднує досягнення соціальної філософії, філософської антропології, метаантропології, філософії екзистенціалізму, філософії економіки, а також соціології, політології, економічної науки, кібернетики та інших постнекласичних підходів.

Як відзначає авторка (с. 22), на сьогодні не простежується міждисциплінарного дискурсу, у контексті якого можна було б досягнути феномен цифровізації економіки у його цілісності, має місце недостатня розробленість його проблемного висвітлення у контексті технологічного розвитку сучасних трендів; відсутній аналіз етичних вимірів цифрового

суспільства, штучного інтелекту, цифрової безпеки в умовах глобальної нестабільності. Слід також зазначити, що у сучасних підходах до дослідження феномена цифровізації економіки має місце недостатня розробленість його проблемного висвітлення у контексті технологічного розвитку сучасних трендів; відсутній аналіз етичних вимірів цифрового суспільства, штучного інтелекту, цифрової безпеки в умовах глобальної нестабільності. Відтак, наукові здобутки Бугайчук О.В. у межах дисертаційного дослідження є цілком вдалою спробою певним чином заповнити зазначені прогалини.

Отже, робота відзначається обґрунтованістю теоретичної й методологічної основи дослідження, що дозволило забезпечити внутрішню узгодженість, належний рівень аргументованості положень і авторських висновків.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Ретельний аналіз сучасних літературних даних та ефективна послідовність дослідницької роботи із застосуванням сучасних наукових методів свідчить про високий рівень достовірності одержаних результатів дисертаційного дослідження. Використання ідей, концепцій, текстів інших авторів мають посилання на відповідні наукові джерела та оформлені відповідно до вимог. У дисертації розкрито значну кількість положень, які характеризується науковою новизною. Авторська позиція здобувача представлена належним чином.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Бугайчук О.В. полягає у тому, що вона є першим у сучасній вітчизняній філософській думці самостійним комплексним завершеним соціально-філософським дослідженням феномена цифровізації економіки, що має велике теоретичне і практичне значення для сучасної України.

Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають положення наукової новизни, що стосуються:

- визначення поняття цифровізації економіки, що представляє фундаментальну зміну способу існування економічних відносин, зумовлену проникненням цифрових технологій у всі сфери людської діяльності (с. 67-68);
- розгляду впливу штучного інтелекту на людину, суспільство, управління, організації як чинника Четвертої промислової революції, що використовується для всебічного підвищення ефективності виробництва та інноваційної здатності людського суспільства (с. 106-123);

- удосконалення філософсько-наукові основи дослідження феномена цифровізації економіки у контексті історичного розвитку та еволюції та визначення того, що зазначений феномен є новим науковим доробком у рамках соціальної філософії та філософії історії (с. 32-46);

- формування моделі цифровізації «DIGI+».

Суттєвим також є авторський внесок у подальший розвиток положення соціальних загроз і ризиків цифровізації економіки, аналіз яких був необхідний для виявлення потенційних викликів, які виникають у процесі впровадження цифрових технологій (с. 139-156); а також дослідження дисертанткою впливу технологій цифровізації на різні сфери життєдіяльності людини та суспільства, що відкривають можливості для соціальної трансформації (с. 106-123).

Наведений перелік результатів дослідження не є вичерпним. Зазначене дозволяє зробити висновок про достовірність положень та високий рівень наукової новизни, достатньо глибоку обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації.

Таким чином, наукова новизна дисертації свідчить про високий науковий рівень авторського бачення шляхів окресленої в дисертації проблематики.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що результати та висновки дисертації можуть бути використані організаціями для розробки та оптимізації цифрових стратегій, підвищення ефективності впровадження нових технологій та адаптації до сучасних викликів, таких, як глобалізація, економічні кризи, пандемії, війна та поствоєнне відновлення.

Висновки дослідження можуть бути інтегровані в управлінські практики, сприяючи розвитку новітніх методів управління, які враховують соціально-філософські аспекти цифрових трансформацій. Отримані результати мають важливе значення для урядів та громадських організацій при формуванні стратегій, спрямованих на підтримку цифрової трансформації в різних секторах економіки.

Дисертація є цілком кондиційною основою для розробки навчальних курсів на кшталт «Філософії цифрового управління», «Філософії цифрової економіки», «Філософії штучного інтелекту та технологічної сингулярності», «Філософії цифрової людини та цифрового суспільства» тощо.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Текст дисертації повністю відповідає меті та дослідницьким завданням. Аналіз змісту

опублікованої анотації засвідчує її відповідність ключовим положенням, викладеним у тексті дисертації. Анотація та текст дисертації оформлені відповідно до вимог «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

Виклад матеріалу відповідає вимогам наукового стилю, вирізняється логічністю та структурованістю. Висновки дисертації відповідають змісту основних дослідницьких завдань.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких основний зміст – 201 сторінок. Список використаної літератури містить 133 позицій, з яких 11 – іноземною мовою.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40. Аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. У роботі подано посилання на відповідні джерела при використанні ідей, розробок, тверджень і відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової роботи, використані методи дослідження і джерела інформації.

Повнота викладу наукових положень та висновків у наукових публікаціях. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження викладені авторкою у 35 публікаціях, серед яких 4 статті, надрукованих у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (категорії Б), з яких одна – економічного профілю, 2 – у закордонних періодичних виданнях, що індексуються у базі даних Web of Science, 1 – одноосібний розділ монографії, 28 тез виступів на міжнародних, всеукраїнських та університетських конференціях.

Дискусійні положення та зауваження щодо тексту дисертації. Відзначаючи у цілому високий науковий рівень виконаної роботи, водночас варто зупинитися на окремих положеннях і висновках дисертанта, які мають дискусійний характер або потребують додаткового обґрунтування.

1. Безперечно, феномен цифровізації економіки є надзвичайно складним, суперечливими, гарно висвітленим в економіці і майже не проаналізованим у філософській науці, особливо у контексті людино вимірності економіки. Відтак, авторці слід було б більше уваги звернути на феномен свідомості людини та її

залежності від технологій, процесів цифровізації економіки оскільки людина стає частиною великих цифрових економічних систем, що впливають на її самоусвідомлення і навіть моральні орієнтири.

2. Цифрова ідентичність має великий вплив на те, як людина сприймає свої можливості і роль у суспільстві. У цифровій економіці людська ідентичність все більше переноситься в онлайн-простір, що змінює сприйняття себе, своїх взаємин з іншими людьми і з технологіями. Постійна взаємодія з цифровими технологіями може призвести до зміни свідомості, коли людина більше покладається на автоматизовані системи для прийняття рішень, що може знижувати критичність і самостійність людських суджень і умовиводів. Це піднімає питання про те, як зберегти баланс між технологічними можливостями і збереженням людської свідомості, здатної до самостійного мислення і рефлексії. На жаль, цьому питанню у дисертації приділена недостатня увага.

3. Інтеграція цифрових технологій охоплює різні сфери – промисловість (ІНДУСТРІЯ 4.0), е-комерцію, фінтех, аграрний сектор, освіту, охорону здоров'я тощо. Досвід ЄС пропонує ефективні моделі подолання цифрової нерівності та розвитку цифрових навичок населення і адаптація європейського досвіду є перспективною для модернізації економіки України в умовах євроінтеграції та глобальної цифровізації. З огляду на це, дисертантці у своїй роботі слід було б використати досвід упровадження цифровізації економіки у країнах Європейського Союзу, який активно реалізує стратегії цифрової трансформації економіки через програми Digital Europe, Green Deal та Digital Decade 2030.

4. Робота не позбавлена окремих орфографічних і стилістичних помилок та опісок, які не впливають на розуміння та сприйняття матеріалу, але дещо псують загальне позитивне враження від знайомства з текстом дисертації. Зокрема, це стосується деяких формулювань, наприклад, формулювання предмета дослідження.

Незважаючи на викладене, вважаю за доцільне підкреслити, що висловлені зауваження мають, здебільшого, дискусійну та рекомендаційну спрямованість, а виявлені недоліки та побажання, насамперед, окреслюють можливі перспективні напрями подальшої наукової роботи і творчих пошуків у царині досліджень процесів цифровізації економіки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бугайчук Оксани Василівни «Феномен цифровізації економіки: соціально-філософський аналіз» є цілісним науковим дослідженням на актуальну тему, виконаним авторкою самостійно, містить елементи наукової новизни, має теоретичне та прикладне значення і демонструє здатність дисертантки до самостійних наукових розвідок. Поставлена мета дисертаційної роботи в цілому досягнута, завдання – виконані. На підставі зазначеного, враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних дисертанткою наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків вважаю, що дисертаційна робота «Феномен цифровізації економіки: соціально-філософський аналіз» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне й прикладне значення, відповідає вимогам спеціальності 033 – «Філософія» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року та № 507 від 03 травня 2024 року, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка – Бугайчук Оксана Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 – «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – «Філософія».

Офіційний опонент

професор кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

« 14 » травня 2025 року.

Олександр ДЗЬОБАНЬ

Підпис	<i>Дзобань О.</i>
Засвідчую	<i>Дзобань О.</i>
Нач.ВК	<i>Дзобань О.</i>
14	05 2025 р.